

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Ярослав ГАЛЕТА

Здійснено аналіз поняття «інформаційна культура» (ІК) і зроблена спроба дати відповідь на питання, яким чином її формування може здійснюватися в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця освіти.

Ключові слова: інформаційна культура, аудіовізуальна культура, логічна культура, семіотична культура, понятійно-термінологічна культура, комунікаційна культура, технологічна культура.

Стало очевидним для всіх, що інформатизація суспільства є закономірністю розвитку сучасної цивілізації. Під її дією відбуваються кардинальні зміни у всіх галузях життя і в професійній діяльності людей. Саме тому різні аспекти процесу глобальної інформатизації суспільства, що бурхливо розвивається, стають останніми роками об'єктами усе більш пильної уваги з боку як учених, так і фахівців-практиків в різних предметних галузях. Усвідомлена важливість фундаментальної інформаційної підготовки фахівців як важливого чинника їх конкурентоспроможності, успішної адаптації до швидко змінних умов діяльності і безперервної освіти.

Соціальні умови, що змінилися, ставлять нові завдання і перед системою освіти, змінюється професійне обличчя вчителя, його роль в школі й суспільстві. Вимоги до професійної підготовки фахівця освіти особливо зросли останніми роками у зв'язку з посиленням його соціальної ролі як професіонала, що несе велику частку відповідальності за підготовку культурних, гуманних людей, здатних реалізовувати і суспільні рішення, і свої особисті інтереси.

І в зв'язку з цим гостро постає питання про зміну якості освітньої й професійно-педагогічної інформації як у бік її науковості, так і у бік зміни способів її пред'явлення, зберігання, пошуку: поряд з вербальною формою

активно розвиваються невербальні, символічні, візуальні. Тому важливість завдання формування інформаційної культури педагога вже не обговорюється, зараз важливо визначитися, що таке інформаційна культура і яким чином її формування може здійснюватися в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця освіти.

Культура в інформаційній парадигмі, за В. Ізвозчиковим, може розглядатися як інформаційна пам'ять народу, як крок еволюції на дорозі накопичення індивідуального досвіду і передачі його індивідові у формі знарядь, знаків і текстів, незалежних від індивіда [1].

Р. Голіцин відзначає, що якщо раптом цивілізація зникне, то створена нею інформація збережеться в знаряддях і знаках: вона може бути відкрита, розшифрована і засвоєна іншою цивілізацією. Тому під культурою автор розуміє систему виробництва, поширення і засвоєння інформації, що використовує зовнішні для людини матеріальні носії – знаряддя, знаки, тексти [2]. Під текстом же сучасна герменевтика розуміє буквально все, що нас оточує, – це дуже широке коло носіїв інформації: і книги, і живопис, і архітектура, і комп'ютерна програма, і жести, і багато що інше [3].

Таким чином, можна зрозуміти, що поняття «культура» дуже тісно взаємодіє з поняттям «інформація», особливо у зв'язку зі здобуттям останнім статусу загальнонаукової категорії. У результаті з'явилося поняття «інформаційна культура», яке підкреслює зв'язок інформаційного світу з духовною культурою особистості, цілісність єдиного розуміння культури, окремі аспекти якої привертають увагу дослідників в різні періоди розвитку людського суспільства. У сучасному світі одним з таких аспектів, поза сумнівом, є інформаційний аспект. Поняття ІК у зв'язку з цим активно використовується і в системі освіти, в педагогічній літературі, оскільки дуже важливо в умовах інформаційного суспільства зрозуміти і визначити його значення в системі підготовки фахівців освіти.

Основні тенденції, які є видимими в динаміці формування поняття «інформаційна культура», пов'язані з фундаментальністю і багатоаспектністю його розгляду.

Таким чином, під ІК розуміється досягнутий рівень організації інформаційних процесів, міра задоволеності людей в інформаційному спілкуванні, рівень ефективності створення, збору, зберігання, переробки, передачі, пред'явлення і використання інформації, що забезпечує цілісне бачення світу, передбачення наслідків рішень, що приймаються.

З існуючого різноманіття поглядів дослідників на різні сторони даного поняття можна виділити два моменти, які властиві більшості точок зору [4]:

– найчастіше поняття ІК використовується для характеристики широти знань фахівця, визначаються самі ці знання, якими він повинен володіти;

– ІК осмислюється як якісна інтегральна характеристика особистості фахівця, якому належить здійснювати професійну діяльність в ХХІ столітті.

Таким чином, нова якість знань і особистісних характеристик фахівця освіти вимагає від нього знання багатьох наукових фактів зі всього світу культури в цілому, яке з'являється як розуміння вчителем цілісної картини світу і використання цієї цілісності в освітньому процесі. Отже, оволодіння цілісною ІК, інформаційним світом пояснень і розуміння – одне із завдань підготовки сучасного фахівця освіти.

На нашу думку ІК є інтеграційним явищем і проявляється як ціннісне відношення до інформації взагалі й до інформаційної підготовки фахівця освіти зокрема. Такий висновок частково узгоджується з результатами дисертаційного дослідження Н. Русової, яка, розробляючи теоретичні основи моделювання дидактичного матеріалу на прикладі освітньої галузі «Філологія», яка виділяє логічну, семіотичну і понятійно-термінологічну культуру фахівців як компонент ІК, такий, що є важливою складовою їх професійної підготовки. Нею наголошується збільшений останніми роками інтерес і увага авторів навчальних посібників по гуманітарних дисциплінах до логічних і термінологічних аспектів.

Такий інтерес спостерігається і в педагогіці. Можна навести достатню кількість прикладів видань останніх років з педагогічної проблематики, що явно враховують і використовують названі вище компоненти ІК[6-8].

Згідно переконань деяких сучасних авторів, такі засоби навчання, як підручники і навчальні посібники, є не що інше, як інформаційна модель навчання, своєрідний сценарій навчального процесу [9], де навчальні засоби моделюють не лише інформаційну структуру змісту освіти, але і педагогічні стратегії, сприяючі ефективному його освоєнню.

Повертаючись до обговорення компонентів ІК, відзначимо, в першу чергу, аудіовізуальний аспект ІК – аудіовізуальну культуру. Засобом активного формування аудіовізуальної культури є аудіовізуальна технологія навчання, під якою розуміється системний метод розробки і використання носіїв інформації, призначеної для сприйняття людиною по двох каналах одночасно (слуховому і зоровому) за допомогою відповідних технічних пристроїв на основі закономірностей, принципів і особливостей пред'явлення і сприйняття аудіовізуальної інформації.

До сучасних технічних засобів реалізації аудіовізуальної технології відносяться, головним чином, електронні – телебачення, відеотехніка, персональні комп'ютери. Проте пасивне споживання аудіовізуальної продукції, що включена в систему освітнього процесу, не призводить ні до осмислення і запам'ятовування освітньо значущої інформації, ні до її переходу в особистісно значущі знання і досвід. Використання аудіовізуальних технологій вимагає певної підготовленості суб'єктів освітнього процесу (як для тих, що вчаться, так і для педагогів) до роботи

в нових інформаційних умовах. Лише підготовлений вчитель може реалізовувати багатогранні можливості, що надаються дорогими технічними комплексами; може не лише навчати, але впливати на систему ціннісних орієнтацій, коректувати освітній процес в різних технологічних, соціальних і психологічних умовах. Аудіовізуальна культура педагога як компонент культури інформаційної направлена, перш за все на забезпечення можливості повноцінного вивчення аудіовізуальних повідомлень, що базуються на синтетичному сприйнятті образотворчої структури кадру і звукового ряду в їх складній взаємодії, на уміння структурно, образно і згорнуто сприймати і представляти інформацію, а також учити цьому умінню своїх учнів.

Одним з перших важливе значення логічних проблем, знань і методів для педагогіки проголосив Р. Щедровицький і його учні, відзначаючи, що велику роль для освітнього процесу відіграють варіанти логіки, орієнтовані на опис знань, їх розвиток і способи орієнтації [10]. Логічна культура моделювання системи знань, процесів навчання і пізнання пов'язана з підпорядкуванням логічним правилам розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації) і з логічною несуперечністю форм мислення (понять, думок, висновків).

Логічна культура нерозривно пов'язана з семіотичною, оскільки всі елементи інформаційно-освітнього простору репрезентуються в тих або інших знакових системах. А семіотика – це наука, що досліджує властивості знаків і знакових систем. Ч. Моррісом і Х. Карнапом в ній були виділені три галузі: синтактика, семантика і прагматика. Проектуючи ці три галузі на структуру людської комунікації, можна сказати, що синтактика має відношення до проблем передачі інформації. І знаходиться вона тому у сфері професійних проблем розробників теорії інформації, яких цікавлять такі проблеми, як кодування, канали, обсяг, надмірність й інші статистичні характеристики мови. Тут неважливе значення символів, що передаються. Значення – це те, що знаходиться в центрі уваги семантики, оскільки знаки і символи залишалися б безглуздими, якби відправник і одержувач не домовилися заздалегідь про їх значення. При цьому будь-яка передавана інформація передбачає домовленість відносно семантичного змісту повідомлень. Прагматику цікавлять проблеми інтерпретації знаків тими, хто їх використовує, їх корисності й цінності для адресата, а також взаємовідношення між відправником і одержувачем, посередником в яких є комунікація. Іншими словами, прагматика пов'язана з дослідженням семантичної інформації, що видобувається адресатом з тексту (у широкому сенсі цього слова) [11, 12].

О. Харкевич ще у 1960 році запропонував вимірювати цінність семантичної інформації (під семантичною інформацією розуміється характеристика змісту, який передається в деякому повідомленні) через вимір вірогідності досягнень певної мети, що виникають під впливом даного повідомлення. Семантичну інформацію повідомлення будь-якої

природи можна оцінювати як міру зміни системи знань (тезауруса) адресата в результаті сприйняття даного повідомлення. Цей захід одночасно оцінює новизну і доступність повідомлення відносно самого адресата, тим самим таке трактування семантичної інформації є значною мірою прагматичним. Відправник повідомлення теж отримує семантичну інформацію, яка характеризується виниклим у нього новим знанням про достаток тезаурусів адресата [13].

Семіотична культура має на увазі єдине, несуперечливе і доречне використання знакових елементів в рамках однієї системи і встановлення однозначної відповідності між цими елементами і їх вербальним описом, а також оцінку їх впливу на взаємини відправника і одержувача інформації і подальший розвиток цих взаємин і взаємодій.

Визначальну частину семіотичної культури складає культура понятійно-термінологічна, оскільки термінологія є мовною репрезентацією системи наукових (і будь-яких інших) понять. Понятійно-термінологічна культура має бути властива репрезентації наукових знань і процесу передачі знань.

Семіотична і понятійно-термінологічна культура включають важливі компоненти, що характеризують нову якість підготовки фахівця освіти в умовах інформаційно-педагогічного середовища вузу:

1. Знання і освоєння наукових понять, що виражаються і формулюються термінами;

2. Усвідомлення полісемантизму і навіть омонімії термінологічних одиниць (один термін визначає два і більше наукових понять) залежно від того, представник якої науки і користувач якої наукової інформації цей термін вживає;

3. Освоєння не лише термінології, але і терміносистеми відповідної галузі знань (уміння виділяти базові терміни і формулювати принципи їх виділення; уміння встановлювати ієрархічні зв'язки і відношення між термінологічними одиницями при дотриманні логічних правил ділення поняття; навичка виявлення і опису асоціативних термінологічних зв'язків, максимально актуальних для даної предметної галузі);

5. Постійна і дієва опора на терміносистему в практичній діяльності, уміння бачити, вносити і фіксувати корективи в терміносистемі, що вносяться часом;

6. Уміння використовувати всілякі методи освоєння понять, оскільки саме різноманітність підходів дозволяє повніше висвітлити властивості понять і їх зв'язок в контексті відкритого інформаційно-педагогічного середовища, що розвивається;

7. Уміння конструювати нові поняття, використовуючи спеціальні методи, що сприяє розвитку таких якостей мислення людини, як аналіз, синтез, оцінка, порівняння;

8. Уміння навчити тих, що вчаться методам роботи з поняттями, що допомагає успішній їх адаптації до ситуації інформаційного вибуху;

9. Розуміння цінності умінь працювати з поняттями для особистості що розвивається і саморозвитку, оскільки ці уміння, будучи міжпредметними і надпредметними, актуальні для будь-якої галузі людського пізнання.

У систему ІК входять суб'єкти інформаційної взаємодії, їх здібності, уміння і навички роботи з інформацією; наявність у них певних інтересів і потреб. І тут важливо розуміти, що формування ІК включає і формування культури комунікаційної – культури діалогу в широкому сенсі цього слова: діалогу людини з людиною, людини і комп'ютера, внутрішнього діалогу, уявного діалогу.

Уміння вести діалог, вибудовувати його, оцінювати, обов'язково поважаючи при цьому особу співбесідника, враховуючи його погляди, вік, рівень розвитку і культури, розуміючи мотиви вчинків, – все це є важливою якістю сучасного фахівця освіти.

Успішна комунікативна поведінка вчителя багато в чому залежить від уміння мислити, точно і динамічно передавати ці думки тим, що вчать; від усвідомлення вчителем педагогічного завдання; від здатності враховувати характер взаємин з учнями; від новизни і виразності мови; від авторитету вчителя; від уміння розуміти психічний стан учня за зовнішніми ознаками, «читати по обличчю»; від умінь самопрезентації вчителя, його самоаналізу, самоконтролю, самореалізації.

Людина постійно знаходиться в комунікаційному контакті. Раніше фахівцями з психології міжособистісних комунікацій було висловлено припущення про те, що навіть наша самосвідомість залежить від комунікації. Це припущення переконливо висловлене А. Хором: «Щоб розуміти себе, людина має зрозуміти інших, щоб тебе зрозуміли інші, необхідно зрозуміти їх» [14].

Таким чином, комунікаційна культура сприяє і розвитку самосвідомості учня, і зростанню професійної компетентності фахівця освіти.

Розглянуті вище компоненти ІК всі разом і кожен окремо пов'язані з культурою технологічної. Виділення технологічної культури як компонент ІК фахівця освіти ґрунтується, зокрема, на затвердженні М. Кларіна [15], яке є результатом досить глибокого аналізу розвитку соціальної і педагогічної дійсності в світі. Він пише, що «...одна з цінностей сучасної культури позначається поняттям технологічність і пов'язаною з ним відтворюваністю. Інша, не менш значуща цінність, – пошук і пов'язана з ним творчість». Про технологічну культуру фахівця освіти доки не говорять безпосередньо, але питання конструювання, освоєння, використання освітніх (педагогічних) технологій дуже широко обговорюються і в науковій, і в методичній, і в навчальній літературі.

Проблема педагогічних технологій багатоаспектна, вона відбивається в тісному взаємозв'язку психолого-педагогічних, дидактичних, технічних і організаційно-діяльнісних аспектів. Для вищої педагогічної освіти вона

актуальна ще і тому, що сучасний педагогічний вуз готує фахівців для різного типу освітніх систем і установ. І така підготовка забезпечується як через багаторівневність і різноманітність спеціальностей, так і через опанування майбутнім фахівцем різними видами освітніх технологій в умовах вузівського навчання.

На основі аналізу широкого спектру джерел, присвячених обговоренню проблем технологічного підходу, Н. Бочкіна виділяє такі аспекти різних визначень педагогічних технологій: процедурне втілення компонентів педагогічного процесу у вигляді системи дій; циклічний алгоритм дій вчителя і тих, що вчаться; можливість побудови педагогічної системи на основі певного набору педагогічних прийомів. і ін. Далі вона робить висновок, що в цих визначеннях йдеться, в основному «... про циклічний алгоритм дій педагога, багатократне повторення якого може здійснюватися в межах «одиниці» освітнього процесу при врахуванні певних умов» [16].

Таким чином, розвиток педагогічних технологій тісно пов'язаний з ідеєю алгоритмізації і з такими властивостями алгоритмів, які видаються на перший погляд суперечливими: визначеність, гнучкість, наочність, неоднозначність, вірогідність. Цей зв'язок підтверджується, зокрема, включенням поняття «алгоритм» в педагогічні словники останніх видань.

Залежно від мети, завдань, початкових умов, доріг вирішення проблеми алгоритми підрозділяються на жорсткі, імовірнісні і евристичні. Жорсткі – задають певні дії у визначеній, єдиній і достовірній послідовності, забезпечуючи тим самим однозначний необхідний результат, якщо виконуються ті умови процесу, для яких розроблений алгоритм. Імовірнісні алгоритми дають програму досягнення мети, розв'язання поставленої задачі кількома шляхами або способами, що призводять до більш менш вірогідного досягнення результату. Евристичні алгоритми – це такі алгоритми, в яких досягнення кінцевого результату програми дій однозначно не зумовлене, вся послідовність дій виконавця не позначена, всі дії виконавцеві не задані, а коректуються в ході виконання алгоритму у формі алгоритмічного розпорядження.

Два останні типи алгоритмів аналізуються, зокрема, Є. Тітовою стосовно методики виховання. Нею наголошується, що самі по собі «...алгоритми вже дуже давно існують в нашому житті у всіх її галузях. Просто ми їх не позначали цим поняттям. Але рано чи пізно приходить пора називати все своїми іменами. Назвати – означає зрозуміти»[17]. Алгоритм – це не просто точний рецепт, яким він найчастіше сприймається буденною свідомістю, а на рівні ослаблення його точності в загальному сенсі він є способом конструювання і організації якої-небудь діяльності. Саме у цьому сенсі через поняття алгоритм Є. Тітова дає визначення методики.

Таким чином, використання алгоритмів відкриває шляхи до формування наступних якостей знань сучасного фахівця освіти:

- повнота – кількість засвоєних відповідно до програми знань про об'єкт, що вивчається, явище або процес;
- глибина – кількість засвоєних зв'язків між знаннями, що співвідносяться, компонентами тієї або іншої системи, їх функціями;
- варіативна – здатність застосовувати знання в різних ситуаціях;
- гнучкість – здатність застосовувати знання в умовах, що змінюються;
- конкретність і узагальненість, згорненість і розгорнутість – здатність використовувати плани, тези, схеми, лінгвометодичний апарат підручників і навчальних посібників;
- системність, міцність, усвідомленість, рефлексивність – розуміння природи, шляхів здобуття і засвоєння знань, зв'язків між ними, цінності знань і уміння довести їх істинність з позицій науки;
- ціннісний орієнтоване і мотиваційно обґрунтоване відношення до освіти, тобто мотиваційність здобуття знань з внутрішньою орієнтацією на цінність пізнання реальності – законів природи і суспільства;
- інтелектуальна орієнтованість на процеси адаптації до умов природи і суспільства;
- орієнтація в інформаційній парадигмі науки, культури й ін.

Очевидно, що багато що з перерахованого збігається з вимогами до якості знань, що пред'являються до фахівця освіти державним освітнім стандартом і динамічним розвитком суспільства.

Таким чином, педагогічна технологія, по суті, є впровадженням в освітню практику системно-діяльнісного, алгоритмічного (у широкому сенсі) способу мислення і передбачає точність у виявленні й дотриманні умов організації педагогічного процесу. А це не що інше, як якості технологічної культури фахівця освіти.

Всі компоненти ІК тісно взаємозв'язані. Аналіз же їх змісту призводить до висновку, що формування ІК студентів – завдання не лише дисциплін інформаційного циклу. В умовах інформаційного суспільства – це завдання всіх дисциплін і курсів, що входять до складу змісту професійної підготовки фахівця освіти в сучасному вузі.

ІК педагога – це не є досягнення деякого рівня компетентності, якого треба досягти. Це феномен багатокомпонентний і багаторівневий, такий, що є системою переваг і ціннісних відношень до своєї професійної діяльності, до суб'єктів освітньої діяльності, які наочно і практично реалізуються в умовах інформаційного суспільства.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Педагогические информационные технологии и картина мира в непрерывном образовании : (Информол. аспект) : Учеб. пособие / Рос. гос. пед.ун-т им. А.И. Герцена, Науч.-исслед. ин-т непрерыв. пед. образования ; [В.И. Богословский и др.]; Под общ. ред. В.А. Извозчикова. - СПб. :Образование, 1997. - 210 с.
2. Голицын Г.А. Информация и творчество: на пути к интегральной культуре / [Г.А. Голицын] ; Гос. ин-т искусствознания м-ва культуры РФ и РАН. - М. :Информ.-изд. агентство "Рус. мир", 1997. – 303 с.

3. Брудный А.А. Психологическая герменевтика : Учеб. пособие /А.А. Брудный. - [2-е изд., доп. и испр.]. - М. :Лабиринт, 1998. - 332 с.
4. Гришина И.В. Развитие информационной культуры руководителей школ в процессе курсового обучения : Образоват. программа и учеб. пособие для рук. Образоват. учреждений, методистов, сотрудников органов упр. образованием / И.В. Гришина, И.А. Чекин ; С.-Петерб. гос. ун-т пед. мастерства. Каф. теории и практики упр. и экономики образования. - СПб. : СПбГУПМ, 2000. - 120 с.
5. Русова Н.Ю. Теоретические основы моделирования дидактического материала : (На примере образов. обл. "Филология") : Автореф. дис. на соиск. учен. степ. д.п.н. : Спец. 13.00.01 / Русова Н.Ю. ; [Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена]. - СПб., 2000. - 41 с.
6. Смирнов В.И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях / В.И. Смирнов. - М.: Педагогическое общество России, 1999. - 246 с.
7. Акулова О.В. Как написать квалификационную работу по педагогике : Учеб. пособие / О.В. Акулова, С.А. Писарева ; Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. -СПб. : Изд-во РГПУ, 1999. - 73 с.
8. Бордовская Н.В. Диалектика педагогического исследования : Логико-методол. проблемы / Н.В. Бордовская ; Сев.-Зап. отд-ние Рос. акад. образования. - СПб. : Изд-во Рус. христиан. гуманитар. ин-та, 2001. - 511 с.
9. Педагогика : Учебное пособие для педагогических вузов / Под ред. П.И. Пидкасистого. - 3-е изд., доп. и перераб. - Москва : Педагогическое общество России, 1998. - 638 с.
10. Педагогика и логика : [Сборник] / Георгий Щедровицкий, Вадим Розин, Никита Алексеев, Нелли Непомнящая. - М. : Касталь : Междунар. журн. "Магистериум", 1993. - 412 с.
11. Большая Советская Энциклопедия: В 30-х томах: Том 23 /гл. ред. А. М. Прохоров.- М.: Советская энциклопедия, 1976.- 640 с.
12. Вацлавик П. Психология межличностных коммуникаций / Пол Вацлавик, Дженет Бивин, Дон Джексон ; [Пер. с англ. И. Авидон, П. Румянцева]. - СПб. : Речь, 2000. - 298 с.
13. Харкевич А. А. О ценности информации / А.А. Харкевич // Проблемы кибернетики. – М.: Физматгиз, 1960. – Вып. 4. – С.54
14. Педагогические информационные технологии и картина мира в непрерывном образовании : (Информол. аспект) : Учеб. пособие / Рос. гос. пед.ун-т им. А. И. Герцена, Науч.-исслед. ин-т непрерыв. пед. образования ; [В.И. Богословский и др.]; Под общ. ред. В.А. Извозчикова. - СПб. :Образование, 1997. - 210 с.
15. Кларин М.В. Метафоры и ценностные ориентации педагогического сознания / М.В. Кларин// Педагогика. - 1998. - № 1. - С. 34-39.
16. Бочкина Н.В. Образовательные технологии: особенности развития и значение в подготовке педагога /Н.В. Бочкина// Подготовка специалиста в области образования. Выпуск 5 (Технологии образования). - СПб.; РГПУ, -1997. С. 3-17.
17. Титова Е.В. Если знать, как действовать: Разговор о методике воспитания: Кн. для учителя/ Е.В. Титова. - М. :Просвещение, 1993. - 190 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галета Ярослав Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки КДПУ ім. В. Винниченка.

Коло наукових інтересів: проблема формування інформаційної культури особистості.